

6. Slovník-dovodník dlia sotsialnykh pratsivnykh ta sotsialnykh pedahohiv / ukl. O.V. Bezpalko [ta in.]; red. A.Y. Kapska [ta in.]. – K.: UDTsSSM, 2005. – 258 s.
7. Yakovchuk S.V. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta nadannia psykholohichnoi dopomohy ditiam vymushenykh pereselentsiv [Elektronnyy resuss] / S.V. Yakovchuk. – Rezhym dostupu brusyliv-rda.gov.ua. – Nazva z. ekranu.
8. Yaremchuk N.L. Sotsialna adaptatsiia ditei-pereselentsiv v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu: metodychni posibnyk / N.L. Yaremchuk. – Vinnytsia: KU «ММК», 2017. – 77 s.

Л.И. НЕЧИПОРУК. ПРОБЛЕМА РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ИЗ СЕМЕЙ ВЫНУЖДЕННЫХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ

Статья посвящена проблеме ресоциализации детей из семей вынужденных переселенцев. Проанализированы понятия «социализация», «дезадаптация», «ресоциализация», особенности социально-психологических проблем, которые наблюдаются в детей, пострадавших от военных действий и военных конфликтов. Рассматриваются основные направления социально-педагогической помощи детям-переселенцам в процессе их ресоциализации.

Ключевые слова: дети из семей вынужденных переселенцев, социализация, десоциализация, ресоциализация, социально-педагогическая помощь.

L.I. NECHIPORUK. THE PROBLEM OF CHILDREN RESOCIALIZATION FROM FORCED IN MIGRANTS FAMILIES

The article deals with the problem of children resocialization from forced in migrants families. The notion of "socialization", "exclusion", "resocialization", features of social and psychological problems that occur among children affected by military operations and armed conflicts are analysed. The main directions of socio-educational assistance to immigrants children in the process of resocialization are examined.

Key words: children from forced in migrants families, socialization, desocialization, resocialization, social and educational assistance.

**Рекомендовано до друку.
Д-р. пед. наук, проф. В.В. Вербець.
Одержано редакцією 19.05.2017 р.**

УДК: [37. 012 +17]: 364. 682.42 - 053. 2 /.6

РОЛАНД ЛУКАСЕВИЧ

ПЕДАГОГІЧНІ Й ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ МЕТОДОМ СПОСТЕРЕЖЕННЯ З НЕЯВНОЮ УЧАСТЮ

Дослідження поведінки суспільних груп в замкнених анклавах здебільшого створює перешкоди до об'єктивного пізнання реальної дійсності. Прикладом такої популяції є групи Ромów (Циган), вивчення діяльності яких є важкодоступним для безпосереднього спостереження. Схожа ситуація має місце в разі злочинних груп, кримінальних середовищ, функціонування яких є предметом дослідження не тільки правоохоронних служб, але й педагогів, психологів, соціологів тощо. Подібна ситуація складається у випадку вивчення безпритульних осіб і, найчастіше, неповнолітніх. У статті показано, що допомогти безпритульним (особливо дітям) можна, дослуховуючись до їх потреб.

Ключові слова: спостереження неявної участі, безпритульність, етика, моральність.

В останні роки соціально-педагогічні дослідження переживають своєрідний ренесанс. Виникнення нових дослідних перспектив породжує нові парадигми та їх методологічні знаряддя. В контексті цих змін дослідники стоять перед проблемою повноти та достовірності отриманого матеріалу. Явність і прозорість досліджень, збереження анонімності респондентів дають можливість реалізації адекватного ресурсу дослідження явищ і суспільних процесів такими, якими вони є. Заборона прихованих спостережень робить актуальним аспект етичності проведення таких досліджень. Так, неодноразово піднімалось питання обмеження втручання дослідника, конфіденційності даних, а також способів забезпечення анонімності й відчуття безпеки. Отже, перед дослідником виникає питання: яке місце займає етика в методології наук і прагненні об'єктивного знання?

З етичної точки зору правомірним є констатація того, що суспільні дослідження, як і будь-який вид людської діяльності, підлягають моральній оцінці. Суттєвим є питання про те, чи прийнята дослідна практика є морально акцептованою. Не викликає сумніву те, що для дослідника етична коректність буде однією з багатьох складових, на яку слід зважити, реалізуючи дослідження. Водночас, дослідник першочергово висуває питання пізнавальної значимості, методологічної коректності та технічних можливостей реалізації дослідження і лише потім враховує етичні питання. Звертаючись до проблеми етики досліджень, належить з'ясувати основні поняття, щоб у свідомий спосіб, у який слід розглянути певні аспекти етичності досліджень.

Прикладом дослідження, яке в нашій оцінці було б певною мірою неетичним своїми наслідками, є експеримент Philipa Zimbardo [11]. Особи, які брали в ньому участь і керувалися матеріальним зиском, повинні були інсценувано втілитися у роль в'язнів і охоронців в'язниці. Експеримент було перервано – він виявився надто небезпечним, а поведінка осіб, які брали в ньому участь, – просто патологічною. З моральної точки зору це дослідження лишилося б надто неетичним, але воно б дозволило глибше вивчити людську психіку і податливість особи у суспільній ситуації. Отже, важко визначити цей експеримент як безсумнівно позитивний чи негативний.

© Роланд Лукасевич, 2017

Цей приклад психологічних досліджень є перетином етики і моралі, хоча кожен з досліджуваних знав, на що погоджується. Психологічний контекст експерименту був приголомшливим і, в певному сенсі, переломними для психології, а етичний аспект відійшов у тінь. Однак сама проблема торкається суспільних досліджень, в тому числі досліджень безпритульних осіб, для яких потрібно відшукати такі прерогативи підтримки, які б дієво мінімізували проблему, оскільки ліквідувати безпритульність допоки не вдається.

Дослідження цього типу особливо вразливі етично, адже про свою причетність до них розповідає дуже вузьке коло людей. Проте ці дослідження не мають на меті порушення прав учасників, тут піднімається питання етики – оскільки побічним наслідком дослідження може бути відчуття кривди досліджуваної особи, в разі безправного використання будь-яких матеріалів дослідження (зокрема світлин). Дослідження дають найточнішу картину явища, натомість потрібно бути дуже уважним дослідником, аби питання етики займало одне з перших місць в переліку істотних методологічних чинників. Золотим ресурсом для систематизації співвідношення між методологією і етикою є Міжнародний Кодекс Досліджень Ринку і Суспільних Досліджень, який в загальний спосіб регулює права та обов'язки дослідника і досліджуваного. Зрозуміло, що кожна досліджувана ситуація є певною мірою унікальною і її не вдається обмежити конкретними межами, описати конкретною схемою. Технологія якісного дослідження є надзвичайно корисною в ситуаціях, коли ми зацікавлені у здобутті неявної інформації, яку в офіційній дослідній ситуації не можна отримати (наприклад, дослідження сект, субкультур, безпритульних осіб і груп). Звернення в цьому випадку до високих етичних стандартів могло б віддалити дослідника від джерела інформації, і, як наслідок, унеможливити реалізацію дослідження [3].

Згаданий кодекс містить основний принцип, який визначає роль етики в методології досліджень. Дослідник повинен прагнути публічної довіри і співпраці з суспільством, поширюючи обґрунтоване переконання, що дослідження проводиться чесно, об'єктивно, без шкоди для досліджуваних. Він повинен поважати право досліджуваних на приватність, конфіденційну інформацію використовувати виключно інституцією, яка проводить дослідження, у взаєминах з іншими дослідниками керуватися принципом чесною конкуренції, дбати про високий методологічний рівень та чітку обумовленість місця і часу дослідження [9].

У випадку досліджень, предметом яких є вивчення герметичних соціальних середовищ, анклавів і т.п., одним з ефективних елементів є використання методу неявного спостереження, в якому присутній факт опису свого приватного досвіду, як учасника визначеного середовища. "Спостереження з неявною участю" є процесом дослідження, в якому спостерігач перебуває в суспільному середовищі з метою наукових досліджень. У нього безпосередні, близькі взаємини із спостережуваними, він живе їх натуральним життям. і це дає йому дослідний матеріал [4].

Отже, опис, який ґрунтується на спостереженнях, набуває біографічного характеру. В цьому випадку важливим є те, що результати досліджень складають основу формулювання наукових узагальнень, а не неузаконеного опису життя визначеної особи чи групи осіб. Можна зауважити, що у власні спостереження вкрадається суб'єктивна перспектива. Однак, в кожному з досліджень важко не відійти від суб'єктивності. Можна поставити зворотне питання – чи в описі, аналізі анкет не має суб'єктивності? Чи у виступах різних професорів наук, що ангажуються в політичне життя, не має суб'єктивності? Чи можна взагалі говорити про об'єктивність у ситуації, коли до політики вдається науковець? На наш погляд, саме ця дія посилює об'єктивність дій науковця.

Однак, минаючи цей аспект, йдучи в середовище безпритульних, дослідник сам стає безпритульним, що створює ситуацію невимушеного спостереження їх поведінки з упевненістю, що ця поведінка природна. Прислухаючись до розмов безпритульних, можна зініціювати розмови з визначеної теми. Інформація, здобута таким чином, має характер опису дійсності, побаченої очима розповідача за завданням дослідника. Для всіх інших дослідників стає своєрідним переповідачем побаченого світу. Оцінка суб'єктивності цього методу, в деяких випадках, стосується й кількості досліджуваних. Досліджуючи у такий спосіб протягом кількох років міграційну безпритульність вдалося охопити майже 350 безпритульних. Дослідження визначеного середовища не можливе у рамках *case study*, а також іншого серйозного дослідження з характером суспільного аналізу цього середовища.

За такої технології досліджень виникає багато етичних дилем. Необхідним стає створення та підтримка під час дослідження фальшивої ідентичності, яка як така вже є етичною дилемою. Створений образ дослідника залежить не лише від нього, а й від тимчасових чинників, зокрема просторових, які він не контролює. Прагнення стати кимось, з метою отримання дослідних даних, може мати неетичний вимір, проте нікого не кривдити, а досліджуваного й поготів. Адже, кожного дня, спілкуючись з іншими людьми, ми стаємо кимось іншим. Кожна конкретна життєва ситуація змушує нас приймати визначені маски (теорія Carla Junga), аби ми реалізували нашу визначену суспільну роль чи завдання. Дослідник, який стає протягом хвилини кимось іншим, перебуває саме в такій масці.

Проведення досліджень в природному середовищі збільшує правдоподібність розуміння дійсності через віддзеркалення усіх елементів, з яких вона складається. Цей вид спостереження використовується найчастіше для етнографічних і антропологічних досліджень, в яких дослідники-учасники можуть концентрувати свої зусилля для пізнання культурних звичаїв поведінки [2]. Спостереження є особливо корисним способом для пізнання та розуміння людських і суспільних звичаїв, способів ставлення до себе, а також ідей та сенсів. На соціологічному підґрунті популярність цієї техніки породжується можливістю спостереження фактичної суспільної поведінки осіб, які є акторами. Спостереження з неявною участю можна порівнювати з натуралістичним підходом, за якого суспільний світ має досліджуватись в його звичному стані, не порушеному через втручання дослідника. При цьому виникають проблеми, пов'язані із вrostанням в ситуативний контекст. Дослідник може оминати або уникнути негативних наслідків участі, наприклад, конфліктних ситуацій в групі. Поведінка емоційної нейтральності дає шанс об'єктивного аналізу, інтерпретації та розуміння людської мотивації і позицій. Нейтральність поведінки є цілком можливою та не перекреслює зібраних емпіричних даних. Єдина проблема, яка виникає під час досліджень, –

необхідність запису досліджуваних висловлювань та ситуацій. Це один із найбільш негативних моментів, протягом якого потрібно якнайшвидше записати спостереження, аби мінімізувати вплив суб'єктивності. Адже відомо, що чим тривалішим є час від випадку до його фіксації, тим сильнішим є вплив суб'єктивної оцінки, і як наслідок – пам'ять дослідника набирає ознак індивідуальної перспективи.

Емоційне заангажування дослідника щодо середовища, яке він спостерігає, зачасти діаметрально відрізняється на початку та наприкінці дослідження. Так було у випадку згаданого експерименту Philipa Zimbardo, але з однією різницею – не дослідник, а досліджувані змінювали свою ідентичність під час експерименту. На початку досліджувані займалися виключно грою призначених їм ролей, пам'ятаючи свою справжню ідентичність, контролювали свої дії, вживалися у відповідні до ролі приховані реакції. З часом наступала асиміляція з середовищем, виникали симпатії та антипатії, відчуття влади й бунт, правило взаємності. Свідомість того, що бути лояльним ситуації неможливо, спричинила великий психічно-етичний дискомфорт після припинення експерименту і виходу "на свободу". Як ми бачимо в згаданому прикладі, змінилися не дослідники – свою поведінку модифікували досліджувані. Вочевидь, безпосереднє спостереження та участь у повсякденному житті досліджуваного середовища може викривати проблеми змін поведінки та її особовості. Це вимагає з боку дослідника більшої уваги й величезного зусилля задля збереження статус-кво впливу осіб і середовища, в якому знаходиться дослідник. У нинішній дослідній практиці не існує прецеденту дослідження саме цим методом такого специфічного середовища. Досвід дослідження й можливість порівняння декількох методів показані у книзі "Ловці перлів, євробезпритульність в нових суспільно-економічних умовах". Представлено авторський досвід проведення досліджень методом спостереження з неявною участю, що дозволило порівняти результати досліджень в реалізованій анкеті (вочевидь, анонімній) на групі безпритульних. Результати підтвердили припущення, що безпритульні функціонують згідно усталеного щодо себе сценарію життя, який не є чіткими і однозначними (в житті безпритульного їх є, принаймні, три види) [8].

Використання пропонованої техніки в ситуації досліджень специфічних середовищ натикається на специфічні проблеми. Приймаючи участь в житті групи, дослідник, подібно як і всі інші, змушений коритися ситуаціям та випадкам. Однак, в середовищі безпритульних необхідність приймати участь у всьому не є обов'язковою: завжди можна вийти, і ніхто не поцікавиться – чому. Це й дає можливість уникнути необхідності безпосередніх стосунків з іншими учасниками групи. Середовище безпритульних характеризується тим, що для нього зовсім не потрібна твоя стовідсоткова присутність [8]. Кожен має свою індивідуальність, має свободу вибору (індивід в обраній групі не мусить називати свого справжнього імені). Однак, функціонуючи в межах певних принципів визначеної групи, все ж потрібно виконувати роль члена цієї спільноти. Але це не має такого характеру, як, наприклад, функціонування в професійній групі, де наслідки, які виникають з цього укладу, іноді викликають душевні етичної розлади. Іноді збіг обставин назавжди кристалізує тотожність дослідника в групі, врозріз з його особистими перевагами. Прикладом може бути виникнення конфлікту на роботі. Виконання роботи ведучим спостереження означає функціонування у формальній структурі з чітко визначеною роллю. Значно утруднює це відходження без припинення досліджень, в ситуацію, яка вважається незручною або морально сумнівною. Іншим аспектом обговорюваних досліджень є необхідність поваги дослідником-учасником норм, наказів і заборон, щодо роботи, навіть тоді, коли з особистих переконань він незгідний [6]. Ведення неявного спостереження може також нав'язувати необхідність конформістської поведінки для групи або її частини, як на адресу "колег недолі". Спостереження з неявною участю є натуралістичним підходом до досліджуваної дійсності на підставі того, що за першої можливості суспільний світ має бути досліджений в його звичному стані, не порушеному через дослідника [6]. Проведення досліджень в навколишньому середовищі збільшує для досліджуваних можливість розуміння досліджуваної дійсності. Роль спостерігача, що бере участь, дозволяє дослідникові наблизитися до життєвого досвіду учасників більшою мірою, ніж будь-яке інше дослідження [10].

Отже, варто підкреслити, що жоден з безпритульних не функціонує під будь-яким режимом. Безпритульні – вільні люди, які самі формують свою дійсність. Якщо виникає необхідність облаштування простору для ночівлі, то це виконується тільки для себе, якщо потрібно здобути ресурси до життя (їжа, питво, цигарки, алкоголь), то це виконується у власній сфері і ніхто не буде верифікувати кодексу поведінки працівника – просто це має бути зроблене. Виконуючи ці обов'язки, здобувають роль члена визначеної професійної групи, з усіма належними права і типовими обов'язки. Його роль, вже існує, але дослідник лише починає в неї втілюватися – однакові умови функціонування, подібний характер робіт, спосіб проведення дня – все це наближає його до людей, які його оточують. Перебуваючи у визначеній групі довший час, можуть виникнути симпатії та антипатії, які впливатимуть на спостереження дослідника. Проте в цьому випадку існує можливість залишити групу, або не припускати тісніших стосунків. Дослідник змушений навчитися таких речей.

Суттєвим елементом ведення досліджень є входження та інтеграція з середовищем, яке стає предметом спостереження. Основним все ж є вхід до середовища і отримання такого рівня довіри, який дозволяє почути іноді надзвичайно щирі та інтимні інформації. Отримання довіри поміж оточення дослідника у випадку неявного спостереження носить стисло інструментальний характер. Вхід до середовища безпритульних завдання не з простих – не можна ось так "з вулиці" стати безпритульним. Перший свій досвід в якості безпритульного я здобував в Іспанії (ніби з причини втрати роботи в одній з фірм, де де-факто проводив дослідження економічних емігрантів). Втрата роботи на фірмі допомогла мені через знайомих одного з емігрантів опинитися в групі осіб, які вже певний час перебували на іспанських вулицях, навіть на пляжі. Вхід до групи безпритульних відбувся за своєрідною рекомендацією однієї з осіб. Цей випадок мав також свої дослідницькі наслідки, адже я прийняв рішення досліджувати безпритульних з еміграції, не припиняючи досліджень працівників-емігрантів. В основному зосереджувався на пошуку груп безпритульних. Перший контакт з групою безпритульних, описаний в згаданій

книжці "Ловці перлів ...", став також матеріалом для вибору техніки спостереження з неявною участю. Від цього моменту я був безпритульним у Великобританії, Німеччині, Швеції та інших країнах. З кожним разом я був особою, яка або мусила "вбудовуватися" в групу безпритульних, або, що частіше траплялося, "відкриватися" через інших безпритульних, як новий на даній території і такий, кого з часом допустять до групи. Найчастіше безпритульним я ставав у Німеччині та Великобританії, де починав працювати у фірмах разом з іншими безпритульними (іноді вони виконували фізичну роботу, наприклад, на будівництвах, аби отримати трішки грошей, або щоб помитися чи просто поспати декілька ночей в нормальних умовах). Неодноразово після отримання авансу від роботодавця ці особи кидали роботу. У такий спосіб і я декілька разів опинявся в групі безпритульних.

З огляду на характер досліджень, а також своє приватне життя, від якого, зрозуміло, не міг відмовитися, я прийняв рішення, що в групі безпритульних я буду в якості волошogi. Завдяки цьому я міг пояснити свою відсутність в цих самих групах протягом декількох місяців чи навіть років, що нікого не дивувало. Остання така "з'ява" була в Лондоні в 2016 році, коли я "відвідав" групу безпритульних поляків в районі Hammersmith. З жахом я зрозумів, що окрім декількох осіб, які емігрували до іншої країни, склад безпритульних в Лондоні практично не змінився. Можна констатувати, що такий стан речей триває вже, щонайменше, десять років. Моє втілення у роль волошogi такий тривалий час вже не дивувало нікого, я то з'являвся то зникав, а поміж безпритульних інформація про мене жила власним життям. Функціонуючи в цьому стані, я створював свій, не зовсім справжній, образ, дбаючи лише про відповідність автопрезентації оточенню [1]. Водночас, я працював над можливістю отримання інформації від осіб, що знаходяться в моїй групі. На щастя, перебуваючи в цьому середовищі постійно, не виникло жодної проблеми, наприклад, коли жваво дискутував на ініційовані мною теми. Як спостерігач, я намагався спонукати оточення до відкритості, застосовував стандарти, розповідав історію свого життя, зосереджуючись в основному на інформації еміграційного досвіду та інших безпритульних груп. Завдяки такому підходу мені часто вдавалося почути глибоко інтимні переживання інших безпритульних. Звертає увагу на себе той факт, що інформація не стосувалась глибоких та індивідуальних справ моїх співбезпритульних. Її можна було б отримати в найпростіших розмовах, котрі бувають довгими спільними вечорами й ночами, жебракуючи на вулиці.

На думку професора Andrzej Przymeński, етичні аспекти дослідження безпритульних є важливою підставою відкритості суспільних досліджень навіть за рахунок певного браку достовірності (йдеться про 2-4 % статистичної помилки). Однак, проблема все ще залишається нерозв'язаною. Натомість, моє переконання щодо досліджень безпритульності з врахуванням діагнозу, пов'язаного з рекомендаціями для інституції підтримки, залишається незмінним. Варто підняти певні питання для кращого пізнання визначених явищ і задля правильного розв'язання суспільних проблем. Досліджуючи безпритульність, я завжди прагнув, аби зібраний матеріал був пізнавальним не лише досліднику, але був би цінним для інституцій підтримки. Перш за все постає проблема мінімізації безпритульності – як можна подолати щось, генезису і функції чого ми не можемо пізнати. Чому? Тому, що безпритульні не говорять правди і всілякі дослідні аналізи дивляться на це явище ззовні, як на якесь явище. Я підкреслюю, цей матеріал не є компендіумом зауважень вичерпної проблеми етики чи моральності досліджень. Це є лише сигналом – у деяких випадках суспільних досліджень варто застосовувати техніку збору найповнішого матеріалу, що допоможе не лише пізнати визначену дійсність, але й рекомендувати певні вдосконалення цієї дійсності. В цьому випадку середовище безпритульних вимагає швидкої інтервенції служб підтримки в сфері мінімізації явища, а не підтримки його функціонування необдуманними формами підтримки. Допомогти безпритульним можна, перш за все, дослуховуючись до їх потреб, однак, з дослідної практики бачимо, що середовище безпритульних перенасичене пропозиціями підтримки, якої безпритульні зачасти не хочуть і відмовляються від неї. Враховуючи тривалість досліджень в різних середовищах Європи їх результати можна широко інтерпретувати, а також використовувати в якості ревізії донині існуючих знань середовища безпритульних, у тому числі неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Babbie, Earl (2003) *Badania społeczne w praktyce*, przełożyli: A. Kłosowska-Dudzińska i zespół. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Chomczyński P., *Proces stawania się ofiarą*, Łódź, 2008.
3. Chomczyński P., *Wybrane problemy etyczne w badaniach. Obserwacja uczestnicząca ukryta. Qualitative Sociology Review*, Tom II Numer 1, 2006..
4. Doktor K. (1964) *Przedsiębiorstwo przemysłowe. Studium socjologiczne Zakładów Przemysłu Metalowego "Cegielski"*. Warszawa: Książka i Wiedza.
5. Farrington, Alice, W. Petter Robinson (1999) "Homelessness and strategies of identity maintenance: a participant observation study". *Journal of Community & Applied Social Psychology* 9(3)
6. Hammersley M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, Dymczyk. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka s.16 2000.
7. Konecki, Krzysztof T. (2000) *Studia z metodologii badań jakościowych: teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
8. Łukasiewicz R., *Poławiacze pereł, eurobezdomność w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych*. Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie. Warszawa 2016.
9. *Międzynarodowy Kodeks Badań Rynku i Badań Społecznych ICC/ESOMAR. OFBOR last revised 2007 2007* (tłum. Włodzimierz Daab)
10. Prus R., S. Grills (2003) *The Deviant Mystique: Involvements, Realities and Regulation*. The United States of America: Preager, Westport. s. 24
11. Zimbardo P., Ruch F., *Psychologia i życie*, Warszawa 1994.

ROLAND ŁUKASIEWICZ. PEDAGOGICZNY I ETYCZNE ASPEKTY BADANIA OSÓB BEZDOMNYCH OBSERWACJĄ UCZESTNICZĄCĄ NIEJAWNĄ

Badanie szczególnych grup społecznych zamkniętych w enklawach, hermetycznych z samego założenia ich funkcjonowania powoduje, iż chęć poznania prawdy społecznej staje się czasem niewykonalna. Przykładem takiej niemocy badawczej może być wciąż niezbadana i trudno dostępna grupa Romów. Podobna sytuacja występuje także w przypadku grup przestępczych czy środowisk kryminalnych, których sposób funkcjonowania jest niezmiernie ciekawy nie tylko dla służb broniących prawa. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku grupy osób bezdomnych. Badań tej grupy ostatnimi czasy jest niezmiernie dużo tylko czy są one rzetelne? Z doświadczeń badawczych wynika, że niekoniecznie i nie do końca.

Słowa kluczowe: obserwacja uczestnicząca niejawna, bezdomność, etyka, moralność.

ROLAND LUKAZEVICH. PEDAGOGICAL AND ETHICAL ASPECTS OF RESEARCH OF HOMELESS BY METHODS OF SUPERVISION WITH NON-OBVIOUS PARTICIPATION

The research made on a specific social groups closed in their enclaves showed that becoming familiar with the a social truth may not be entirely possible. The Romani people constitute an excellent example of still unknown and unclear social group problematic for researchers. A very similar example is presented by a group of prisoners. Their way of functioning is extremely interesting not only for law authorities and officers. The situation of homeless people seems to be another interesting and very similar example. We have been conducting many studies but are they truly thoughtful and reliable? According to my professional experience there are many problems in this particular area of study.

Key words: covert participant observation, homelessness, ethics, morality.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф. В.М.Руденко.

Одержано редакцією 22.05.2017 р.

УДК: 373. 159. 925 + 316. 624 + 316. 723

В.Р. ПАВЕЛКІВ

ФОРМУВАННЯ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК НАСЛІДОК ДЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Розкрито сутність і взаємозв'язок механізмів формування деструктивних форм реагування особистості та їх прояви у соціальній взаємодії. Здійснено науково-теоретичний огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі деструктивної поведінки у системі соціальних взаємовідносин як наслідку деформованої соціалізації особистості. Розглянуто соціально-психологічні особливості десоціалізації особистості як однієї з рушійних сил формування особистісних деструкцій.

Ключові слова: девіації, соціалізація особистості, соціальна взаємодія, особистісна деструкція, деформована соціалізація, деструктивна поведінка.

Періоди стагнації соціально-економічного становлення суспільства, руйнування старої системи цінностей і стереотипів зумовлюють загострення існуючих та стимулюють виникнення нових соціальних проблем і кризових явищ – стан аномії – відсутність соціального порядку, що травматично переживається населенням, відображаючись на його соціальному самопочутті. Подібні зміни посилюють психоемоційне навантаження і збільшення впливу стресових ситуацій на особистість, які, в свою чергу, викликають психологічний дискомфорт, приводячи до зниження адаптаційних здібностей.

Сучасні економічна, соціально-психологічна, культурно-духовна кризи у суспільстві, характеризуються посиленням соціальної відчуженості серед молоді. Все більшого поширення в підлітковому середовищі набувають асоціальні форми поведінки, які призводять до саморуйнування особистості, зростання злочинності, проституції, наркоманії, алкоголізму та інших негативних явищ. Швидка зміна соціальних стереотипів, трансформація моральних цінностей, зростання психоемоційних переважень, посилення кризових явищ в суспільстві сприяє формування негативних патернів поведінки, серед яких особливо виділяються: відродження і зростання дитячої безпритульності як соціального явища; різке зростання соціальної дезадаптації дітей, рання алкоголізація і наркоманія, формування аморальної поведінки, протиправних та кримінальних дій; загострення проблем соціального сирітства; збільшення числа дітей, які стали жертвами злочинного посягання, експлуатації та сексуального насильства; зростання дитячої та підліткової злочинності.

Зміна загальної ситуації функціонування сучасного суспільства максимально акцентує увагу на роль і значення соціальних факторів у розвитку зростаючої людини. Відбувається поступове усвідомлення цінності особистості, а увага в її психічному розвитку переноситься на індивідуальність, своєрідність, ініціативність і самостійність. Найбільш гостро цей процес проявляється на межі переходу дитини з дитинства до юності – в підлітковому віці. Причому проблема негативних психічних станів підлітків корелює з гострими проблемами суспільства в цілому – в інтеграційній сукупності суспільних відносин, що впливають на духовний та моральний розвиток молоді. Це викликає глибоке занепокоєння педагогів, батьків, а також науково-практичну увагу психологів-дослідників.

Проблема деструктивних змін особистості є однією з найбільш складних проблем філософської антропології, психології, педагогіки, соціології та психіатрії. Дослідження асоціальної поведінки сучасних підлітків в її руйнуючі – деструктивній для оптимальної соціалізації функції привертала увагу багатьох науковців.

Існуюча теоретико-методологічна база з даної проблеми представлена різноманітними дослідженнями вчених, щодо діагностики, профілактики та корекції правопорушень підлітків, зокрема це висвітлено в працях видатних психологів та педагогів, як от: В. Бехтерев, І. Кон, А. Лічко, Б. Алмазов, В. Радчук Л. Орбан-Лембрик,

© В.Р. Павелків, 2017